

UOT 94(479.24)

MUSA QULİYEV
 AMEA Naxçıvan Bölməsi
 kuliyevm@yandex.ru

FƏRƏC XAN I KALBALI XAN OĞLU KƏNGƏRLİ- NAXÇIVANSKI

Məqalədə I Kalbalı xanın oğlu, məşhur hərbi Fərəculla xanın (Fərəc ağanın) həyatından və fəaliyyətindən danışılır. Onun Abbasabad qalasında hərbi xidmətindən, rus-türk (1828-1829) müharibəsində, Dağıstan ekspedisiyasında (1831) iştirakından və Naxçıvanın Kəngərli süvarilərinə komandirlik etməsindən də söhbət açılır. Məqalədə Fərəc xanın varislərinin 1867-ci ildən sonra Kalbalıxanov familiyasını qəbul etmələri haqqında arxiv sənədləri əsasında məlumat verilir. Məqalənin hazırlamasında yeni tapılmış arxiv sənədlərindən də istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: Naxçıvan, Abbasabad qalası, süvari, Qarabağlar kəndi, Dağıstan, rus-türk müharibəsi, hərbi mükafatlar.

Rusiyanın hərbi xadimi Nikolay Muravyovun xatirələrində belə bir qeyd var: "Ehsan xanın qardaşlarından biri olan Fərəculla bəy 16-17 yaşlarında bir gəncdir. Ona Naxçıvanı idarə etmək tapşırılmışdır..." (4, s.218). Bu qeydlərin 1827-ci ildə yazıldığını nəzərə alsaq, onda demək olar ki, Fərəc xan (sənədlərdə Fərəculla xan) təxminən 1810, yaxud 1811-ci ildə Naxçıvan şəhərində I Kalbalı xanın ailəsində anadan olmuşdur. Fərəc xanın anası sənədlərdə İmami Şərəf xanım kimi qeyd edilib (1). Muravyovun yazdığına görə Fərəc xan 1827-ci ildə Rusiya imperiyasında xidmətə başlayır. Həmin illərdə hərbi komendantın (qalabəyinin) qarargahı Abbasabad qalasında yerləşirdi. Fərəc xanın da vəzifəsi hərbi komendanta tabe idi (6, s.202). 1828-1829-cu illərdə Fərəc xan (çox vaxt sənədlərdə o, Fərəc ağa kimi də yazılıb) Rusiya-Türkiyə müharibəsində iştirak edib və orada rus şairi A.S.Puşkinlə də tanış olub. 1831-ci ildə Rusiya ordusunun tərkibində Dağıstana gedən ekspedisiyanın tərkibində vuruşub. Elə həmin ildə ona kapitan hərbi rütbəsi verilib. Sonralar mayor hərbi rütbəsi ilə təltif edilən Fərəc xan 4-cü dərəcəli Müqəddəs Vladimir ordeninin (bantla birlikdə) sahibi olmuşdur (1). Rusiya hökuməti ona ildə gümüş pulla 250 rus rublu məbləğində təqaüd də təyin edir. Bir müddət, təxminən 1830-1840-cı illərdə Kəngərli süvarilərinə komandirlik etmişdir. 1840-cı ildən sonra komandirliyi onun böyük qardaşı I Ehsan xan aparmışdır. 1831-ci ilin məlumatına görə, Qoşadizə kəndinin torpaqlarının yarısına sahiblik etmişdir. Sənədlərdəki məlumatlara görə, onun əkin sahəsi 350 xalvar olmuşdur (5, s.331).

Azərbaycan Respublikasının Tarix Arxivində saxlanılan bir sənəddə onun həyat yoldaşının Pərizad xanım (1811-ci ildə doğulub - 1831-ci ildə vəfat edib) olduğu yazılıb (1). Ancaq Rusiya Dövlət Tarix Arxivinin (Sankt-Peterburqda) fondlarından tapılan sənəddə onun daha üç həyat yoldaşının da olduğu məlum oldu. Onlar Fatma xanım, Şərəf xanım və Manica xanım kimi qeyd edi-

Məqalə tarixçəsi:

Göndərilib: 11.05.2019, qəbul edilib: 22.06.2019

lib (7, v.166). Fərəc xanla adları yuxarıda çəkilən xanımların nikahından Əlifadlı xan, Cəlil xan, Kiçik Bayım xanım, Nəsrulla xan və Əsədulla xan adlı övladları dünyaya gəliblər. Hələlik tapılan sənədlərdə onların adları qeyd edilmişdir. (2). Biz Naxçıvan xanlarının şəcərəsinə hazırlayanda məlum oldu ki, onun varislərindən hazırda Naxçıvanda və Bakıda yaşayanlar vardır. Əliqulu xanın Zahra bayım, Cöhrə bayım, Həcər bayım və Şövkət bayım adlı qızları olub. Hacı Nəsrulla xan Naxçıvan mahalının Qarabağlar kəndində yaşamışdır. O, 1853-1856-cı illərdə baş verən Şorq müharibəsinin (Kırım müharibəsi) iştirakçısı olmuşdur. Həmin müharibədə İrəvan dəstəsinin tərkibində olan Bəy drujinasının komandir müavini vəzifəsini daşmışdır. "İgdiyyə görə" qızıl medal ilə mükafatlandırılan Nəsrulla xan Məkkəyə ziyarətə gedəndən sonra Hacı Nəsrulla xan kimi tanınır. Əshabi-Kəhif mağara ziyarətəgahının yaxınlığındakı Haçaparaq kəndində məscid tikdirmişdir (8, s.97). 1865-1867-ci illərdə Naxçıvan Bəy komissiyasının üzvü olmuşdur. Atası Fərəc xanın vəfatından sonra anası, bacısı və qardaşları ilə birlikdə onlara məxsus müllükləri idarə etmişdir. Onlara məxsus kəndlərin adları sənədlərdə aşağıdakı kimi qeydə alınıb (Rusiya Dövlət Tarix Arxivində): Qarabağlar (illik gəlir 100 gülmüş rubl), Acı (50 rubl), Qabıllı (50 rubl), Tənənəm (25 rubl) və Qoşadız kəndinin yarısı. Onun oğlunun da adı Fərəc xan olmuşdur. Sankt-Peterburqdakı arxivdə varislərin tərtib etdikləri şəcərədə adı II Fərəc xan kimi yazılıb. II Fərəc xan oğlu Mustafə xanla birlikdə Makı xanları ilə qohum olduğu üçün, 1934-cü ildə bölsəvklərin təqibindən yaxa qurtarmaq üçün Makiya getmişdir (5, s.332).

Fərəc xanın oğlu Əsədulla xan Naxçıvan şəhərində yaşamışdır. 1853-1856-cı illərdəki Kırım müharibəsində iştirak etmişdir. Müsəlman süvari polkunun naibi olmuşdur. "İgdiyyə görə" qızıl medal ilə təltif edilmişdir (3). O, Novruz ağa Kəngərlinin qızı ilə ailə qurmuşdur. Onun bu nikahdan Süleyman xan, Məmmədəğa xan, Maqşud xan və Xəncər xan adlı övladları dünyaya gəlmişdir. Xəncər xanın Heydər xan, Maqşud xanın Məhbubə xanım, Hacıbəyim xanım, Qonça xanım, Tuba xanım (yazıçı Eynalı bəy Sultanovun arvadı) adlı qızları və Əsədulla adına oğlu olub. Məmmədəğa xanın oğlanlarından Təmur xanın, Nəsrulla xanın, Qəzənfər xanın və Mahmud xanın adları sənədlərdə qeyd edilmişdir. Onu da deyək ki, Qəzənfər xanın oğlanlarından İzzət və Fərəməz Azərbaycanın tanınmış ailələri olublar. Onlar ana babalarının adı ilə bağlı Maqşudov soyadını daşmışlar. Nəsrulla xanın Heydər xan, Əhməd xan, Xəlifəqulu xan və Fərəc xan adlı oğlanları və Fatmanisə bəyim adlı qızı olmuşdur (1). Onların varislərindən hazırda Naxçıvanda yaşayanlar vardır. Teymur xanın Ənvər xan və Küşvər xanım adlı övladları Sirab kəndində yaşamışdır. Cəlil xanın Əli xan, Xəlifəqulu xan, Məhəmməd xan, Əhməd xan, Heydər xan adlı övladlarının adlarına kameral siyahılarda rast gəldik. Xəlifəqulu xanın oğlu Cəmşid xan 1934-cü ildə Makiya müharibəyə (5,s.332). Axtarışlar zamanı məlum oldu ki, mayor Fərəc xanın bütün varisləri 1867-ci ildən sonra Kalbalıxanov ailəsinə qoşulmuşlar. Onlar uzun illər Qarabağlar kəndində yaşamışlar. Bəzi müllükləri indiyədək həmin kənddə qalmaqdadır. Kalbalıxanovlar hamısı Kəngərliyə aiddir. Çünki, ulu babaları I Kalbalı xan Kəngərliyə aiddir. Mayor Fərəc xanın nasil ağacı ətrafı tədqiq ediləndən sonra haqqında ə yazılıb. Gürcüstan Milli Arxivində onun Gürcüstan-İmerti qubernatoruna yazdığı ərizəni tapdıq. Orada ona məxsus möhürün də təsdiqi vardır. Axtarışlar zamanı I Kalbalı xanın oğlanlarına məxsus (atadan qalma miras kimi) 33 kəndin siyahısına da rast gəldik. Bu siyahı hökumət tərəfindən təsdiqlənib.

Fərəc xan Kəngərli 1847-ci ildə 36, yaxud 37 yaşında vəfat etmiş və Naxçıvan şəhərində İmamzadəyə bitişik Naxçıvan xanlarının məqbərəsində dəfn edilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Tarix Arxivi, f.24, siy.1, iş №353,357v.
2. Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Arxivi (NMRDA) :F.24, siy.1, iş №948.
3. Газета «Кавказ», 1856, № 55.
4. Муравьев Н.Н. Записки. Москва: 1891, кн.3, выпуск 10.
5. Нагдалиев Ф.Ф. Ханы Нахичеванские в Российской Империи. Москва: 2006, 432с.
6. Потто В. Кавказская война в отдельных очерках, эпизодах, легендах и биографиях. Тифлис: 1888. вып. 3, 4.
7. РГИА (Российский Государственный Исторический Архив): Ф. 1268. оп. 1, д №731 б.ю
8. Смирнов К.Н. Материалы по истории и этнографии Нахичеванского края. Баку: Озан, 1999, 156 с.

РЕЗЮМЕ

МУСА КУЛİYEV

ФАРАДЖ ХАН КЕНГЕРЛИ-НАХЧЫВАНСКИЙ СЫН КАЛБАЛЫ ХАНА I.

В статье рассказывается о жизни и деятельности сына Калбалы хана I Фараджа хана (Фарадж аги) Кенгерли-Нахчыванского. Также говорится о его военной службе в крепости Аббасабада, его участии в русско-турецкой (1828-1829) войне, в Дагестанской экспедиции и командиром Нахчыванской Кенгерлинской конницы. В статье также дается информация о том, что его наследники после 1867 года приняли фамилию Калбалыханов.

В подготовке статьи использованы приобретенные новые архивные документы.

Ключевые слова: Нахчыван, Аббасабад, конница, село Карабаглар, Дагестан, русско-турецкая война, военные награды.

SUMMARY

MUSA GULIYEV

THE COMMANDER OF THE KANGARLI CAVALRY REGIMENT FARAJULLA KHAN NAKHCHIVANSKI AND SOME NOTES ABOUT HIM

The article is about the son of Kalbali khan I, the well-known military Farajulla khan's (Faraj agha) life and activity. His military service in the Abbasabad fortress, his attendance in the Russo-Turkish War (1828-1829), in Dagestan expedition (1831) and his commanding the Kangarli cavalries of Nakhchivan are mentioned here too. In the research work, the information about his heritors' taking the Kalbalikhanov surname after 1867 is also given according to the archive documents. While preparing this article the newly found archive documents are used as well.

Keywords: Nakhchivan, Abbasabad fortress, cavalry, Garabaglar village, Dagestan, Turkish and Russian war, military awards

(Akademik Hacı Fəxrəddin Səfərlin tərəfindən təqdim edilmişdir)

